

Hiiumaa käsitöötegijate saareline identiteet

Eeva-Kirke Aarma

Käesolev artikkel põhineb autori Eesti Kunstiakadeemia kunsti- ja kultuuri-antropoloogia eriala magistritööl „Hiiumaa käsitöötegijate saareline identiteet“ (juhendaja Helgi Põllo), mis koosneb empiirilise-analüütilisest uurimistööst,¹ lisaks valmis samanimeline pooletunnine dokumentaalfilm.² Artikkel keskendub eelkõige uurimistöe empiirilise osa tulemuste esitamisele, milles uurin Hiiumaa käsitöötegijate saarelisuse väljendumist nende loomeprotsessis ja valmisesemetes.

Hiiumaa käsitöötegijate saarest identiteedi selgitamiseks olen uurinud nende käsitöömääratlust, eneseteadvustamist, motivatsioonitegureid ja hiidlase iseloomu nii hiidlaste endi kui ka saarele sisserännanute arvates. Käsitöötegijate tööde saarelisust olen püüdnud uurida, kirjeldades ja analüüsides ning võrreldes Hiiumaa käsitöötegijate teadmiste ja ideede saamisviise, käsitöötehnikate valikut ja materjalikasutust ning sotsiaal-majanduslikku võrgustikku. Lisaks annan artiklis ülevaate tänapäeva Hiiumaa käsitöös levinud suundadest.

Mõiste käsitöö on koondtermin, mis hõlmab endas geograafilist lokaalsust, kohalikku mõtlemisviisi, käelist tegevust, sotsiaalseid vahetussüsteeme ja väärtushinnanguid. Kitsamalt tähendab käsitöö kõiki traditsiooniliselt käelisel tehtavaid (mitte tööstusliku masstoodangu) tegevusi³ või käsitöönduslikku väiketootmist või kodutööndust, mille tulemuseks on algusest lõpuni valmistatud terviklik ese (Allpere 2003). Samuti vaatlen käsitööd kui igapäevast tegevust, pidevat füüsilist kogemust omas keskkonnas elades. Keskkonna all käsitlen nii loodus- kui kultuurilist keskkonda (sh sotsiaalset). Keskkonna ja inimese suhteid vaatlen holistiliselt, neid üksteisest eraldamata (Ingold 2000). Tuues nähtavale käsitöö varjatud tähendusi ja

[1] Uurimistöe juurde kuulus kolm lisa: ankeetküsitlus, fotokogu Hiiumaa käsitöötegijate töödest ja keskkonnast (145 fotot) ning kolm näidet litereeritud intervjuudest.

[2] Dokumentaalfilmi sisuosas anti sõna antud teemal 12-le erinevale Hiiumaa põliselanikust käsitöötegijale.

[3] Puutöö, saagimine, metalli- ja sepatöö, viltimine, silmuskudumine, kangakudumine, tikkimine, heegeldamine, õmblemine jne.

Foto 1. Puust käsitsi voolitud londiga lind (kõrgus 15 cm), puukuju autoriks on Erich Tõnismaa, Lauka küla, Kõrgessaare vald. Hiiumaa.

Foto: Eeva-Kirke Aarma

seotust keskkonnaga, toetun prantsuse õpetlase Michel de Certeau (2005) nägemusele taktikatest, sotsiaalanthropoloog Marcel Maussi (2005) vahetussüsteemide sisule ja briti sotsiaalanthropoogi Tim Ingoldi (1995; 2000; 2007) keskkonnadefinitsioonile ning elust enesest välja kasvanud traditsioonilisele innovatsioonile.⁴ Käsitööesemete uurimise abil jõuan lähemale ka kohalike inimeste omavahelistele suhetele. Mõistet traditsioon defineerides tuginen soome folkloristi Lauri Honko (1988: 9) tähelepanekutele: esiteks traditsioon kui miski, mida antakse edasi protsessi käigus järgnevasena;⁵ teiseks traditsioon kui miski, millest kultuurid on tehtud ja midaalletatakse arhiivides kui traditsioonilist kultuuri;⁶ kolmandaks traditsioon kui miski, mis markeerib teatud sotsiaalse grupi kvaliteeti. Honko ei näe mõtet esimese kahe variandi eristamisel (Honko 1998).

Uuringus lähenesin uuritavale, arvestades saarelisusest tulenevaid tegureid.⁷ Nende tegurite määratlemisel toetusin austraalia antropoloogile Grant McCallile (1996; 1997), rootslasest jätkusuutlikkuse arendajale Alan AtKissonile (2009) ja teistele uurijatele.⁸ Samuti olen vaadelnud saarelisuse ja innovatsiooni omavahelisi suhteid (McCall 1997). Tuginedes Tartu Ülikooli majandusteadlaste (Kaasa, Vadi 2008) kultuurideülesele uuringule „How does culture contribute to innovation“ toon esile innovatsiooni soodustavad kultuurilised tegurid.⁹

Milline on saareline keskkond (saarelisus) ja saareline identiteet? Sotsiaalteadustes on identiteeti kirjeldatud kui väärtuste ja käsitluste kogumikku, mis aitab inimestel ennast eristada teistest (Runnel 2002: 24). Saareline keskkond oma avatuse-suletusega tekitab pingestatud ruumi, mis toob esile ja tugevamalt ilmsiks nähtuste eripära, seal koonduvad erinevad asjad, seal eksisteerib mandrist erinev meelelaad (Kokovkin, Põllo 2007). Kaasaegset ühiskonda on nimetatud paljude autorite¹⁰ poolt postmodernseks ja kirjeldatud seda kui pidevalt muutuvat maailma, ülemaailmset võrgustik-ühiskonda, mis toovad endaga kaasa konflikte, eraldatust ning uusi ebavõrdsuse vorme. Samas on saareliste kogukondadele pidevalt muutustes olek kultuuriline traditsioon (McCall 1997).

[4] Tim Ingold (2000) kirjeldab sellist asjade loomise viisi, kus tegija eluneb oma keskkonnas ning sellest tekkivad vajaminevad asjad.

[5] Traditsioon kui miski, mis on loomulik, peaaegu hoomamatu ühiskonna eksistents. Inimesed ei ole sellest ise teadlikud ja ei tea seda ka väärtustada, sest see on niivõrd loomulik igapäevaselt praktiseeritav elu osa.

[6] Traditsioon kui miski, mis on kultuuriliselt konstrueeritud teatud kindlal ajas, teatud kindlatel tingimustel.

[7] 1. Territooriumi piirid on tihti selgemad kui mandrialadel; 2. Merelise ressursi (Exclusive Economic Zone) olemasolu ning maa piiratus; 3. Strateegiline asupaik (see võib olla seotud näiteks kaubateede ristumise, sõjaliselt soodsa positsiooni või mõne muu kasuteguriga mandrile või kolonisaatorile); 4. Kaugus mandrist; 5. Tugevad isiklikud sotsiaalsed sidemed kogukonnaliikmete vahel; 6. Ränne: väljaränne ja sisseränne.

[8] Royle 2001; Olausson 2007; Grydehøj 2008.

[9] Anneli Kaasa ja Maarja Vadi (2008) viitavad Hofstedi poolt esile tõstetud dimensioonidele, mille kaudu saab hinnata erinevate kultuuride valmisolekut uuendusteks: võimu kaugus, ebakindluse vältimine, individualism – kollektivism, maskuliinsus – feminiinsus.

[10] Carling 2006; Leman, Trappers, Brandon, Ruppel 2007.

Metoodika

Uurimuse strateegiaks valisin välitööl põhineva etnoloogilise uurimuse. Välitöödel kasutati uurimismeetoditena struktureerimata informandi intervjuud, poolstruktureeritud ankeetküsitlust, vaatlust ning pildistamist ja filmimist. Uurimistöös kasutatud kvalitatiivset meetodit ja valimi moodustamisel nn lumepalli meetodit.¹¹ Saarelisuse isikliku kogemuse ja saarerahvaga ühise keele saavutamiseks käis uuringu autor kõik Hiiumaa paigad läbi kas jalgsi, "häälega" või bussitranspordiga (lisaks elasin kohalike käsitöötajate kodudes).

Uuritavaks grupiks olid Hiiumaal alaliselt elavad käsitöötajad, kelle jaotasin kaheks: põliselanikeks ja sisserännanuteks. Põliselanikud on inimesed, kes on saarel sündinud ja terve elu seal elanud (v.a sõjavägi, küüditamine, õppimisperiood). Saarele sisserännanute puhul võtsin valimisse need, kes olid vähemalt kaheksa aastat Hiiumaal elanud.

Ankeetküsitluse koguvalim (129) koosnes kahest alavalimist: Hiiumaa põliselanikest käsitöötajad (79) ja saarele sisserännanud käsitöötajad (50). Ankeet koosnes 33 küsimusest, neist 10 küsimust oli struktureerimata, ülejäänud struktureeritud valikvastustega. Struktureerimata küsimustest oli üks arvamusküsimus teiste Hiiumaa käsitöötajate lokaliseerimiseks. Küsimuste sõnastamisel võtsin aluseks enda empiirilise kogemuse käsitöö tegemisest. Ankeetküsitlus ja intervjuu said uuritavatega täidetud samal ajal. Sellega kaasnes võrdlusmoment intervjuus öeldu ja ankeeti kirjutatu vahel. Oluliseks pidasin vastanute taustaandmeid.¹²

Käesoleva töö autor külastas intervjuude käigus 81 (68,8% 129-st) informanti, kellest 52 (64,2% 81-st) olid põliselanikud. Enamik intervjuusid on tehtud informantide kodudes. Valimisse kuulus igas vanuses (sünniaastad 1922–1986) ja staatuses (töötu, kodune, tudeng, pensionär, töötaja) inimesi.

Andmete analüüsimisel lähtusin materjali iseloomust.¹³ Käsitöötajate vastuseid analüüsisin induktiivse sisuanalüüsi meetodil.¹⁴ Induktiivsel sisuanalüüsi korral (st üksikult üldise suunas liikudes) lähtutakse uuritavas materjalis esitatud andmetest, mille üksikosad selekteeritakse, rühmitatakse ja abstraheritakse ühtseks tervikuks (Burns, Grove 1997 jt). Rühmitamise käigus ühendatakse selekteeritud andmetest

[11] Empiirilise valiku meetod, mille puhul algselt valitud informandid suunavad edasi või soovivad uusi informante (Berger 2000).

[12] Sugu, staatus ja haridustase. Ankeetidele vastanud käsitöötajate andmeid uurides selgub, et koguvalimisse (129) on kaasatud peaaegu võrdselt töötavaid inimesi (43%) ja pensionäre (45%), ülejäänud valikud on vähem esindatud (kodune 6%, töötu 3%, tudeng 3%). Põliselanike puhul domineerivad valimis pensionil olijad ja saarele sisserännanute puhul töötavate inimeste osakaal. Käsitöötajate elukoht koguvalimist jagunes järgmiselt: Pühalepa vald 17,8%, Emmaste vald 16,3%, Kõrgessaare vald 18,6%, Käina vald 17,1% ja Kärdla linn 30,2%.

[13] Ankeetküsitluste vastused sisestati Exel pivot tabeldusse ja koostati vastavad alavalimeid võrdlevad, küsimuse vastusevariantide eelistuse hierarhiaid. Intervjuude puhul kasutasin induktiivset sisuanalüüsi, kus on välja toodud substantiivsed koodid ja täisfraasidena väljavõetud lauseid; pildimaterjali ja vaatluse korral kasutasin antropoloogilist tõlgendust, mille eesmärk on välja tuua tähendusi ja kogukonnasiseseid omavahelisi seoseid.

[14] St kategooriad moodustatakse kogutud andmestikust lähtudes.

need, mis kuuluvad kokku, ja leitakse neile ühised nimetused (st substantiivsed koodid). Kümnest substantiivsest koodist¹⁵ moodustasin kuus alakategooriat, mis väljendasid suletust või avatust teiste inimeste, asjade ja iseenda suhtes. Alakategooriad rühmitasin omakorda kaheks ülakategooriaks vastavalt sellele, kas oli tegu uuenduslikkust või konservatiivsust näitavate hinnangutega. Järgnevalt toon näitena esile kaks opositsioonis olevat alakategooriat, mis on teiste alakategooriate võtmeks.

1. alakategooria, mis viitab hiidlaste suletusele „teiste“ inimeste suhtes (nende suhtes, kes pole hiidlased):

Saare inimesed on natukene kurjemad. Üldse rannainimesed on natukene, kuidas ütelda, uhkemad või nihukesed kinnisemad. Sisemaal olid [inimesed]¹⁶ kuidagi seltsivamad ja pehmemad... ju see elu [saarel] on ka raskem kui muidu. See oligi, see ongi see saareinimese elu jah, mandriinimesel on vabadust rohkem ja meeled on nagu rohkem valla ja teda ei piira midagi. Siin on meri ümber. /---/ Ma olen ju poes töötanud. Tohutult palju on mul tuttavaid. /---/ [hiidlastega] Praktiliselt ma ei suhtle nendega. Ma läbi ei käi. (N, 1939, Kärkla, 2008)

2. alakategooria, mis viitab hiidlaste avatusele „teiste“ inimeste suhtes (nende suhtes, kes pole hiidlased).

Ma mäletan, et kui me siia tulime, oli mul varsti 80-nes sünnipäev ja siis ma sain küla naiste käest kaardi nihukese, kus nad olid kõik alla kirjutanud. Mul oli väga hea meel, sest ma olin ju neile täitsa võõras inimene. /---/ ma olen ka palju raadiost kuulnud, et räägitakse, et nad ei võta nagu võõraid vastu ja et on raske siia ühiskonda sulanduda. Meie ei ole küll tundnud seda. (N, 1922, Soonlepa küla, Pühalepa vald, 2008)

Välitöö tulemused ja arutelu

Välitöö tulemused on esitatud koondtabelina põliselanike ja saarele sisserännanud käsitöötajate võrdlusena (Tabel 1). Uurides käsitöötajate enesemääratlust, selgus, et peaaegu kõik Hiiumaal sündinud käsitöötajad nimetasid end hiidlasteks. Intervjuudest näitasid, et põliselanikud mõistsid hiidlaseks olemise all saarel sündimist, kuid kogukonna poolt omaksvõtmist saarelise meelelaadi olemasoluga. Hiidlaseks olemine on saarele sisserännanute arvates privilegeeritud seisus.

Uurides Hiiumaa käsitöötajate motivatsioonitegureid, selgus nii ankeetide kui intervjuude põhjal, et kõige enam motiveeris käsitööga tegelema tegemisrõõm ja vajadus oma ideid ning mõtteid teostada, järgnes praktiline vajadus.

[käsitöö] *See on nagu narkosõltuvus. Hommikul ei saa kohe teisiti, on üks rauakolakas ees ja... Ega see sepatöö on mulle koguaeg meeldinud, aga polnud lihtsalt teadnud [seda, et meeldib]. Ma olen ka siin vahepeal välismaal elanud ja kui tagasi tulin hakkasin kohe seda tegema [sepatööd]. (M, 1973, Kidaste küla, Kõrgessaare vald, 2008)*

[15] Nimetus, mis anti intervjuudest võetud samasisulistele väljenditele (Burns, Grove 1997 jt).

[16] Nurksulgudes on verbaalselt väljendamata jäänud tekstiosad.

Intervjuudest selgus, et vanusest sõltumata rõhutavad põliselanikud, et teevad käsitööd praktilisest ja otsesest vajadusest lähtudes. See võib aga samuti tähendada nende jaoks mitte materiaalse hingelise vajaduse rahuldamist, vaid millegi abstraktse loomist. Ühelt poolt ollakse ülimalt säästlikud ja praktilised oma valikutes, teisest küljest jällegi selle vastandid.

Tabel 1. Hiiumaa põliselanike ja saarele sisserännanud käsitöötegijate võrdlus

		PÕLISELANIK	SISSERÄNNANU
KÄSITÖÖTEGIJA	käsitöömääratlus	eluviis	hobi, elustiil
	eneseteadvustamine	loominguline eneseteadvus madal (äärmine tagasihoidlikus)	loominguline eneseteadvus põliselanikest kõrgem (sh parem oskus omi tooteid müüa)
	motivatsioonitegurid	tegevus ise peamine motivaator, järgneb praktiline vajadus (võib olla ka hingeline mittemateriaalne vajadus)	tegevus ise peamine motivaator, järgnes praktiline vajadus (tähdendas otsest praktilist vajadust)
	enesemääratlus	hiidlane	hiidlaseks olemine ihaldusväärne kuuluvus
LOOMEPROTSESS	teadmiste ja ideede saamisviisid	teadmised kultuurilise pärandi teel (esemed, osutus, vaatlus) ideed liiguvad inimeselt inimesele	kõrgem haridustase kuigi ilmselgelt saadi põliselanikest rohkem teadmisi õpikutest, internetist, koolist ja kursustelt, rõhutati ideede ja teadmiste saamise viisideks loodust ja keskkonnas elamist ideed liiguvad inimeselt inimesele
	käsitöötehnikate valikud	traditsioonilised trendikad	traditsioonilised trendikad
	materjalikasutus	suur emotsionaalne väärtus merelise päritoluga materjalil materjali loov taaskasutus, kohalik tooraine (puit, vill, luu)	poest ostetav uus materjal kohalik tooraine (puit, vill)
	sotsiaal-majanduslik võrgustik	toimiv kogukonnasisene õiglusel põhinev käsitööesemete aktiivne vahetusvõrgustik	toimiv kogukonnasisene õiglusel põhinev käsitööesemete aktiivne vahetusvõrgustik

LOOMING	<p>lojaalsus Hiiumaa paikkondlikule sümbolile, ka saare sümbolid (mereolendid nt näkid, kalad, Kõpu majakas, pukktuulik), samuti on palju kujutatud hobuseid</p> <p>vanemate tegijate käsitööesemed sisaldavad enamasti paikkondlikke traditsioone (nt rõhud, õlekapad), nooremate tegijate puhul luuakse uusi isiklikke traditsioone</p> <p>abstraktne kahemõttelisus, stereotüüpsest teistmoodi mõtlemine esemetes ("Sääsepesakast", "Parmukott", „Linupood“)</p>	<p>kuna turgu ja tunnustust oli neile toodetele, mis sisaldasid paikkondlikku kultuuripärandit või saare sümbolikat, eelistanati teha selliseid tooteid (hiiu pitsud ehk pingid, koostad ehk kulbid, kannud ehk kapad, küüt-kuued ehk triibulised seelikud), mis seda sisaldasid</p> <p>suurem püüdlus teha "ilusaid" ja esteetiliselt nauditavaid käsitööesemeid</p> <p>esemetes ei olnud abstraktset kahemõttelisust</p>
---------	---	--

Põliselanikest käsitöötegijate „teistmoodi“ ja abstraktses kahemõttelises mõtlemisviisis avaldub Hiiumaa saarelisus.

Njeh, puu jah [kuidas siit puutükist just kala välja tuli?] ...ma nägin iseoma fantaasiate juure. /---/ [silmad kalal] need on need merevaigu piisad siin ...see on sellest, kasejuures see must kobarik [pahk] ...ma olen siin ühed pärlid ka [teinud] ...lepa ja kase nuppudest, kasvavad sellised mügarikud sinna peale. /---/ tegin prouale [oma naisele] aga ta pole vist neid suurt kandnud. (M, 1938, Luidja küla, Kõrgessaare vald, 2008)

Küsimusele "Kes on hiidlane?" vastasid põliselanikud tavaliselt väga diplomaatiliselt kõrvale põigeldes, märkides ära mingi hiidlastele külge poogitud omaduse või mainides hiidlaste nn seltse (rahvusi). Oli ka neid, kes selle asemel, et küsimusele vastata, rääkisid hoopis mõne loo.

Ei tea kuidas need [h]iidlased on. Mo kääst on küsitu [kohtusaalis], mis maalane ma olen, et kas saarlane. Ma vastas, et ei, hiidlane, tuli kohe trots nimodi vastata, kui nimodi küsiti. Mõni [hiidlane] pole naabermaale ka saand oma elu jooksul [Saaremaale]. (M, 1938, Luidja küla, Kõrgessaare vald)

Saarele sisserännanud käsitöötegijatelt küsisin, mis iseloomustab hiidlast kõige paremini. Küsimusele anti nii suletust kui avatust näitavaid hinnanguid. Suletust näitavate hinnangute andmine saarele sisserännanud käsitöötegijate poolt näitab hiidlaste kogukonna teatavat ühtsust ja väärtushinnangute olemasolu. Omaks võetakse kõik need, kes aktsepteerivad kogukonnas kehtivaid käitumisreegleid. See protsess toimib enamasti aastate jooksul.

Hiidlasel on omad väärtushinnangud ja nad ei näe põhjust neid igapähele kuulutada, mis ei tähenda seda, et tegu on introvertse või kinnise inimtüübiga. Kuigi intervjuueritute koguvalimis esines iseloomu seinast sein, oli minu arvates kõige

rohkem esindatud sangviinikud, mida on esile toodud ka varasemates uuringutes.¹⁷

Nii mõnedki autorid¹⁸ on hiidlaste puhul rõhutanud, et tegeldakse olemisega, ei olda uuenduslikud ning ei mõelda tulevikule. See „olemine“ või elunemine omas saarekeskkonnas ei tähenda seda, et ei olda uuendustele aldis. Hiidlaste ekslikult alalhoidlikuks peetud suhtumine on tegelikult elutarkus ja teadmine, et mõned asjad on alati mingil kindlal viisil nende jaoks paremini toimunud. Vastu võetakse need uuendused, mis selles kogukonnas täidavad oma ülesannet – on igapäevaelu praktikas vajalikud. Traditsioonidest kinni hoidmine ei näita kogukonna mahajäämust, vaid kindlate väärtushinnangute olemasolu.

Töös jõuti ka järeldusele, et inimeste hinnanguid mõjutas nende isiklik suhe hinnatavasse, inimeste teadmiste ja ideede hankimise viisid on seotud nende iseseisvusega (iseseisvus suurendab avatust uutele asjadele). Inimeste avatus olenes kõige rohkem nende ellusuhtumisest ja elukogemusest, loovad inimesed on iseseisvamad ja rohkem oma eluga rahul.

Suurele enamusele vanematest põliselanikest moodustavad käsitööga seotud ideed, materjal ja motivatsioon igapäevase elu lahutamatu osa. Nende puhul on levinud õppimine läbi kaasa antud traditsioonide. Hiiumaal on tänini säilinud traditsiooniline lähenemine materjalile ja endiselt on põliselanikele olulised merest leitud materjalid. Meri tähistab avatust ja kokkupuutepunkti maailmaga.

Ma vaatasin, et kohe päris ilus selline ... lisandus ... mereäärest korjatud [pakkepaela ribad]. (poeg vahele: ei ole, need on kalakombinaadist pakkimisribad.) Need punased on mere äärest korjatud! /---/ Siis veel taskunuge [olen leidnud rannast]. /---/ noh jah, puud ja sihukest materjali ukse [ukseraam] jaoks, ja aknaraami ... seesamune, mis on uste-akende piirlauad. Need on mere äärest korjatud lauad /---/ See oli siin sellel suvel, leidsin siin rannast selle [pudelikirja] ja andsin naabritele lugeda, see oli Saksamaalt, saatsin vastu, vastust pole saand ... teine oli veel, kooliõpetaja saatis sellele ka vastuse, Saksamaalt oli Soomes käänd ja laeva pealt merre visanud siis, tuli siia randa ... üks naine on siit endale nii mehe saand, Karjala Soomest, nad said lapse ka [karjalane kolis Hiiumaale]. (M, 1938, Luidja küla, Kõrgessaare vald, 2008)

(Mis looma luust need ehted tehtud on?) No ma ei tea mis looma. ... [tütar] toob koertele konte ja siis saab sealt otsast saagida ... no seal ei saa, no ega see koer ei saa sellest ka midagi,

[17] Sotsioloogilises uurimuses “Hiiumaa ja hiidlane” analüüsib Jüri Uljas hiidlaste psühholoogilisi tüüpe, tuues välja neli: I tüüpi hiidlased on kõrge neurootilisuse ja introvertsusega, st melanhoolikud, II tüüpi hiidlased on kõrge neurootilisuse ja madala introvertsusega, st koleerikud, III tüüpi hiidlased on madala neurootilisuse ja kõrge introvertsusega, st flegmaatikud, IV tüüpi hiidlased on madala neurootilisuse ja introvertsusega, st sangviinikud. Tema uurimistulemused näitasid, et psühholoogilisi tüüpe esines valimis vastavalt: IV tüüpi 62,0%, III tüüpi 25,6%, II tüüpi 5,1% ja I tüüpi 7,3% (Uljas 2002: 17). Ekstravertseid inimesi loetakse leplikuks ja kohusetundlikeks, madala neurootilisusega emotsionaalselt avatuks (uutele) kogemustele (Brody 1994; Saklofske, Eysenck 1994).

[18] Hiidlasele ei ole omane pürgimine tulevikku. Hiidlane on siin ja praegu ja “nii, nagu alati olnud”. Seepärast loeb Kokovkin arengukontseptsioonide loomise Hiiumaal mõttetuks tegevuseks (Kokovkin 1994: 11). “Töö ja raha ei ole hiidlasele eesmärk, eesmärk on olemine. Olemise juurde käib kogukondliku õigluse tunne. Hiiumaal on peaaegu võimatu tekitada turumajanduslikku konkurentsi. Osa ettevõtlusest on Hiiumaal kindlasti olemise viis” (Post 1992: 4).

see ju luu. Aga osa neid väikeseid rõngaid, need olid lamba sääreluust. Mul on neid torusid veel. Neid saaks teha küll ja küll. (M, 1924, Lauka küla, Kõrgessaare vald, 2008)

Analüüsist saab järeldada, et saarelisus kultuuripärandina soodustab ideede ja teadmiste viiside levikut inimeselt inimesele ka praegusel infotehnoloogia ajastul. Kuigi vanemad põliselanikud on enamasti algharidusega, on nad sellele vaatamata väga laia silmaringiga. Näiteks teab üks vanem põliselanik rääkida lugusid ühest Paope külas elanud pimedast mehest, kes oli kõigi tööde peale hakkaja.

Üks pime mees tegi kadakatest korvi [suri 20 aasta eest]. /---/ Pimedast peast ehitas veel uued majad ka veel, saunad ja laudad. Tegi sauna, akent pole teind ... [ütles]: mul pole akent tarvis. /---/ ühe ehituse juures siin, mul onu käis ka aitamas, kolhoosi ehitusbrigaad oli siis, nägijad inimesed polnd näind, et ta viga tegi seal ehituse ajal. Ta ütles kohe, kui üks ja aken olid liiga lähestikku. Ju ta teadis asja. /---/ Mul tuli meelde, et tema kohta oli öeldud, et nii laisk mees, midagi ei viitsi teha, mudku loeb raamatuid. See oli siis see nägija. /---/ siis kui pimedaks jäi, hakkas korve tegema, lugeda enam polnd saand. (M, 1938, Luidja küla, Kõrgessaare vald)

Saarele sisserännanud käsitöötajate haridustase on enamasti kõrgem võrreldes põliselanike omaga. Võib oletada, et saareline keskkond soosib praktikuid, mida näitab sisserännanutel keskerihariduse sagedane esinemine.

Uurides Hiiumaa käsitöötajate sotsiaal-majanduslikku võrgustikku ja külastades käsitöötajate kodusid, täheldasin, et paljudes kodudes oli teiste käsitöötajate tehtud esemeid. Hiljem selgus, et tegemist on tihedate vahetussüsteemide võrgustikuga, mis põhineb kogukondlikul õiglusel ja võrdsusel. Hiiumaa käsitöötajate sotsiaal-majandusliku võrgustiku olemasolu näitab Hiiumaa kui saarelise kogukonna sidusust.

Hiiumaa arhitektuuri ja tuulelippe uurinud Ernst Ederbergi sõnul oli 20. sajandi alguses Hiiumaa käsitöös levinud laeva, kala, näki ja ratsaniku kujutamine ning ornamentikas kasutati geomeetrilisi ja stiliseeritud taimemotiive (Saard 2007: 96). Sama trendi jätkab tänapäevane käsitöötajaja. Töodes esinevad saarerahvale omased sümbolid: kala, lammas, majakas, tuulik, mütoloogilised mereolendid (nt näkid).

Uurides Hiiumaa tänapäevases käsitöös levinud suundi, jagasin need kaheks: traditsioone sisaldavad¹⁹ (nt eelindustriaalkultuuride elemente sisaldavad esemed, käsitöövahenditega tehtud puutöö) ja trende järgivad (nt roigasmööbel, vigursaagimine, etnofuturism²⁰) käsitööesemed.

Hiiumaal praktiseeritavate käsitööalade populaarsus jagunes meeste ja naiste puhul ootuspäraselt soorollide järgi. Mehed tegid rohkem traditsioonilisi käsitööalasi (nt puutöö), mis ei välistanud aga silmapaistvaid erandeid. Intervjuudest selgus, et leidis mehi, kes kudusid sukka ja varem ka kangast ning tegeleti õmble-

[19] Traditsiooniliste alla on paigutatud eelkõige need asjad, mis on tehtud vanemate põliselanike poolt, jätkavad saarele omaseid traditsioone, on erilised oma materjalikasutuselt, näitavad pikaajalist järjepidevat protsessi või sisaldavad omapärast "hiiu"huumorit (nt "Sääse pesakast", "Linnupood").

[20] "Tervikuks liidetakse ühelt poolt rahvakultuuri tahud, mida peetakse vanaks ja kõige autentsemaks, teiselt poolt moodsad impulsid maailmakultuurist" (Jürgenson 2004: 55).

misega. Ankeeti neid alasi enamasti ei märgitud. Ühe vanema põliselaniku jutust selgus, et tema lapsepõlves oli tavaline see, et mees kodus kangast.

Ma olen ise ka kangastelgedega taga kudumist [teinud]. Meite tegime korda mööda, kui lapsed olime [ema kõrvalt, 6-aastaselt]. Kaltsuvaipa, villast halli kleidiriidet ja... (M, 1938, Luidja küla, Kõrgessaare vald)

Trendi käsitööst tuleks kindlasti esile tuua vigursaagimist, mis on populaarne nii põliselanike kui ka sisserännanud käsitöötegijate juures. Ülemaailmselt levinud käsitöötrendidest kujunevad Hiiumaal uued traditsioonid (võimalik, et tulevikus võib vigursaagimisest saada Hiiumaal uus käsitöötraditsioon).

Põhilised järeldused

Artikkel käsitles Hiiumaa käsitöötegijate saarelist identiteeti ja selle väljendumist käsitöös. Sel eesmärgil uurisin käsitöö määratlust, motivatsioonitegureid ja hiidlase iseloomu nii hiidlaste endi kui saarele sisserännanud arvates, kirjeldades ja analüüsides ning võrreldes Hiiumaa käsitöötegijate teadmiste ja ideede saamisviise, käsitöötehnika valikut ja materjalikasutust, samuti sotsiaal-majanduslikku võrgustikku.

Hiiumaa käsitöötegijate enesemääratlusest selgus, et peaaegu kõik käsitöötegijad nimetasid end hiidlasteks. Saarele sisserännanud käsitöötegijate puhul on hiidlaseks olemine ihaldusväärne kuuluvus.

Uurimustulemustest selgub, et kõige enam motiveerib käsitööga tegelema tegemisrõõm ja tegevus ise, järgneb praktiline vajadus (see võib hiidlasele olla ka hingeline, mitte materiaalne vajadus).

Enamikule vanematest põliselanikest on käsitööga seotud ideed, materjal ja motivatsioon igapäevase elu lahutamatu osa. Nende puhul tuleb inspiratsioon omast kultuuritaustast. Hiiumaal on tänini säilinud traditsiooniline lähenemine materjalile ja endiselt on põliselanikele olulised merest leitud materjalid. Sisserännanud käsitöötegijatele on omane suurem haridustase ning praktiliste oskuste omamine. Põliselanikest rohkem saadi teadmisi õpikutest, internetist, koolist ja kursustelt ning rõhutati ideede ja teadmiste saamise viisideks loodust ja keskkonnas elamist. Ka sisserännanud töödes esinevad saarerahvale omased sümbolid: kala, lammas, majakas, tuulik, mütoloogilised mereolendid (nt näkid).

Abstraktne kahemõttelisus esineb vaid põliselanike käsitöös. Esemetes väljenduv hiiu huumor on näide sellest, kuidas hiidlased kasutavad massikultuuri. Hiidlane võtab kasutusele kõigest selle välise vormi, lisades oma uskumused ja traditsioonid ning kultuuritausta. Traditsioonidest kinnihoidmine ei näita kogukonna mahajäämust, vaid kindlate väärtushinnangute olemasolu ning see ei tähenda konservatiivsust.

Uurimistulemused näitavad, et Hiiumaal on tänapäeval levinud traditsioonilistest käsitöötehnikest puutöö, kangastelgedel kudumine, heegeldamine. Materjalikasutusele lähenetakse leidlikult ning säästlikult (kasutatakse merest saadud materjale, utili, taaskasutusmaterjale). Levinud käsitöö suundadeks on nii tradit-

sioonilised (nt eelindustriaalkultuuride elemente sisaldavad esemed, käsitöövahenditega tehtud puutöö) kui ka trende järgivad (nt roigasmööbel, vigursaagimine, etnofuturism) käsitöoesemed.

Tulemused näitavad, et saarelisus soodustab ideede ja teadmiste levikut inimeselt inimesele ka praegusel infotehnoloogia ajastul. Hiiumaa käsitöötajate sotsiaalmajandusliku võrgustiku olemasolu kinnitab Hiiumaa saarelise kogukonna sidusust. Käsitööd tegev saarekogukond on sidus, kokkuhoidev ja tolerantne endast erinevate suhtes, saare inimesed on vitaalsed, paindlikud ja leidlikud ning saareline keskkond soosib iseseisvust. Saarelisele kogukonnale on uuenduslikkus kultuuriline traditsioon. Uurimistöö viitab sellele, et mõnedes ilmnevates käsitöodes levinud trendidest saavad Hiiumaal mingi aja möödudes uued käsitöö traditsioonid.

Allikad

2008.–2009. aastal tehtud intervjuud on autori valduses ja koopia on üle antud Hiiumaa Muuseumile. 2008.–2009. aastal kogutud poolstruktureeritud ankeetküsitlus on autori valduses. Artiklis on kasutatud fraase järgnevatest intervjuudest ning viidatud intervjuueeritud andmetele – sugu, sünniaasta, elukoht, intervjuueerimise aasta:

M, 1973, Kidaste küla, Kõrgessaare vald, 2008.

N, 1922, Soonlepa küla, Pühalepa vald, 2008.

N, 1939, Kärdla, 2008.

M, 1924, Lauka küla, Kõrgessaare vald, 2008.

M, 1938, Luidja küla, Kõrgessaare vald, 2008.

Kasutatud kirjandus

AtKisson, Alan 2009. Island Economies in a Globalized World. – *World Changing*; <http://www.worldchanging.com/archives/009502.html>. Viimati külastatud 27.02.2009.

Allpere, Anne 2003. *Väike inimgeograafia ning ühiskonnateaduste oskussõnastik*. [Tallinn]: Avita.

Berger, Arthur Asa 2000. *Media and Communication Research: An Introduction to Qualitative and Quantitative Approaches*. London: SAGE Publications.

Brody, N. 1994. Traits. – V. S. Ramachandran (ed.). *Encyclopedia of Human Behavior*. Vol 4. San Diego, CA: Academic Press, 419–425.

Burns, Nancy, Susan K. Grove 1997. *The Practice of Nursing Research. Conduct, Critique & Utilization*. Philadelphia: W. B. Saunders.

Carling, Alan 2006. *Globalization and Identity. Development and Integration in a Changing World*. London; New York: I. B. Tauris.

Certeau, Michel de 2005 [1980]. *Igapäevased praktikad I. Tegemiskunstid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Grydehøj, Adam 2008. Branding from Above: Generic Cultural Branding in Shetland and Other Islands. – *Island Studies Journal*. Vol. 3, No. 2, 175–198. <http://www.islandstudies.ca/sites/islandstudies.ca/files/ISJ-3-2-2008-Grydehoj.pdf>. Viimati külastatud 14.03.2009.

Honko, Lauri 1988. Studies on Tradition and Cultural Identity. An Introduction. – Lauri Honko (ed.). *Tradition and Cultural Identity. NIF Publications 20*. Turku: Nordic Institute of Folklore, 7–26.

- Honko, Lauri 1998. Folklooriprotsess. – Mare Kõiva, Andres Kuperjanov (toim). *Mäetagused* 6. <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr6/honko.htm>. Viimati külastatud 26.03.2009.
- Ingold, Tim 1995. Building, Dwelling, Living: How Animals and People Make Themselves at Home in the World. – Marilyn Strathern (ed.). *Shifting Contexts. Transformations in Anthropological Knowledge*. London; New York: Routledge, 57–80.
- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays in Livelihood, Dwelling and Skill*. London; New York: Routledge.
- Ingold, Tim 2007. Kultuur, loodus, keskkond: Sammud eluökoloogia poole. – *Acta Semiotica Estica* IV. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 227–248.
- Jürgenson, Aivar 2004. Vanast ja kaasaegsest rahvaloomingust. – Aivar Jürgenson, Argo Moor, Anne Ojalo (toim.). *Rahvakultuurid kohtuvad: Eesti-Soome ühisprojekt: november 2003 – august 2004*. [Tallinn]: Rahvakultuuri Arenduskeskus, 53–55.
- Kaasa, Anneli, Maarja Vadi 2008. *How Does Culture Contribute to Innovation? Evidence from European Countries*. University of Tartu, Faculty of Economics and Business Administration Working Paper Series. 63. Tartu: Tartu University Press.
- Kokovkin, Toomas 1994. Hiidlane ja tema olemine. – Andres Ihermann (koost). *Hiiumaa aastaraamat A.D. 1993*. Kärdla: Hiiumaa Teadus- ja Hariduskeskus Tuuru, 11–12.
- Kokovkin, Toomas, Helgi Põllo 2007. Saarelisus ja saare identiteet. – Raadio Ööülikool, 16.06.07; <http://www.ylikool.ee>. Viimati külastatud 27.03.2009.
- Leman, Johan, Ann Trappers, Emily Brandon, Xavier Ruppert 2007. Migration Related Socio-cultural Changes and e-Learning in a European Globalising Society. – *Studies in Philosophy and Education*. Vol. 27, No. 4. Springer Science+Business Media B. V. Published online 8 November 2007. <http://www.springerlink.com/content/dkv8282nt6rk07u1>. Viimati külastatud 14.03.2008.
- Mauss, Marcel 2005. *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*. London; New York: Routledge Classics.
- McCall, Grant 1996. Clearing Confusion in a Disembedded World: The Case for Nissology. – *Geographische Zeitschrift*. Band 84, Heft 2, 74–85.
- McCall, Grant 1997. “Nissology: A Debate and Discourse from Below.” Cultural Heritage in Islands and Small States Conference. Valletta, Malta, 8–10 May 1997. http://www.southpacific.arts.unsw.edu.au/resources/resource_nissology.htm. Viimati külastatud 2.06.2008.
- Olaussen, Pär M. 2007. *Autonomy and Islands. A Global Study of the Factors that Determine Island Autonomy*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Post, Ruuben 1992. Hiidlasele on kõige tähtsam olemine. – *Hiiumaa*, 12. nov, nr 130.
- Royle, Stephen A. 2001. *A Geography of Islands: Small Island Insularity*. London; New York: Routledge.
- Runnel, Pille 2002. *Traditsiooniline kultuur setude enesemääratluses 1990ndatel aastatel*. *Studia Ethnologica Tartuensia* 7. Tartu: Tartu Ülikool.
- Saard, Riho 2007. *Mägipe ja Suurepsi: Kõpu poolsaare taevased külad*. [Tallinn]: R. Saard.
- Saklofske, D. H., H. J. Eysenck 1994. Extroversion-Introversion. – V.S. Ramachandran (ed.). *Encyclopedia of Human Behavior*, Vol 2. San Diego, CA: Academic Press.
- Uljas, Jüri 2002. Hiidlaste tüübid. – Jüri Uljas, Ruuben Post (toim). *Hiiumaa ja hiidlane 1999: sotsioloogiline uurimus*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool; Kärdla: Hiiumaa Kaitsealade Administratsioon, 17–21.

Eeva-Kirke Aarma (MA, snd 1983) omandas bakalaureusekraadi 2007. aastal Tallinna Ülikooli matemaatika- ja loodusteaduskonna käsitöö ja kodunduse didaktika õppetoolis cum laude. Kaitses magistritöö 2009. aastal Eesti Kunstiakadeemia Kun-

stikultuuri teaduskonna Rahvakunsti ja kultuuriantropoloogia õppetooli kunsti- ja kultuuriantropoloogia erialal (juhendas Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja Helgi Põllo). Hiiumaa teemaatikad on autor kasutanud ka oma isiklikus kunstiloomingus (ERKI Moeshow 2009, „Saar see On“).

Summary: Insular identity of artisans on the island of Hiiumaa

Eeva-Kirke Aarma

The article explores how the identity of Hiiumaa artisans as island dwellers is expressed in handicrafts, based on empirical materials collected by the author in field work conducted in 2008–2009.

I attempted to capture the insular identity of Hiiumaa artisans through research into the definition of handicrafts, self-identity, motivational factors and the identity of indigenous Hiiumaa inhabitants themselves from the point of view of both the native Hiiumaa inhabitants and migrants to the island. I studied the extent of Hiiumaa identity in the work of the artisans by describing and analyzing and comparing the artisans' knowledge and sources of ideas, selection of handicrafts techniques and uses of materials, and the socioeconomic network.

The self-analysis conducted by the Hiiumaa artisans revealed that nearly all of the artisans called themselves *hiidlased* (Hiiumaa inhabitants). For those artisans who have migrated to the island from elsewhere, being a *hiidlane* is a coveted status. The research findings showed that the joy derived from the activity itself was the greatest single motivation for being engaged in handicrafts; practical needs came second.

For a great majority of the older indigenous inhabitants, the ideas, material and motivations related to handicrafts are an inseparable part of everyday life. Inspiration for handicrafts stems from one's cultural background. The bounty of materials yielded by the sea is widely used. Artisans who moved to Hiiumaa are characterized by a higher educational level and greater arsenal of practical skills. To a greater extent than indigenous native islanders, the source of their knowledge was textbooks, the Internet, school and coursework; and they emphasized nature and co-existence with the environment as means of obtaining ideas and knowledge. Symbols characteristic of the islanders are also found in the works produced by non-native Hiiumaa artisans: fish, sheep, lighthouse, windmill, mythological sea creatures (such as mermaids).

An abstract ambiguity is seen only in the handicrafts made by indigenous residents. The Hiiumaa sense of humour expressed in artefacts is an example of how Hiiumaa islanders use mass culture. Hiiumaa inhabitants adopt only the external forms of mass culture, adding to it their beliefs, traditions and cultural background. Holding on to these traditions attests to the existence of specific, constant values in the community. The findings showed that even in the current age of information technology, insular identity promotes the spread of ideas and knowledge from person to person. The existence of a socioeconomic network among the artisans of Hiiumaa points to the cohesiveness of the island community of Hiiumaa. The artisanal island community is cohesive, united and tolerant of those different from them; the people of the island are vital, flex-

ible and resourceful and the island community favours independence. For the insular community, innovativeness is a cultural tradition.

Резюме: Островной идентитет хийумааских ремесленников

Ээва-Кирке Аарма

Статья рассматривает в изделиях хийумааских ремесленников выражение островного идентитета, основываясь на результатах эмпирических материалов, собранных в ходе экспедиций автора в 2008-2009 гг.

Островной идентитет хийумааских ремесленников я пыталась уловить исследуя определения рукоделия, самосознание, мотивационные факторы, а также исследуя характер хийумаасцев, как с точки зрения самих островитян, так и с точки зрения приезжих на остров. Островное своеобразие работ ремесленников я исследовала, описывая и анализируя, а также сравнивая знания и способы получения идей, выбор видов техник рукоделия, использование материала, а также социально-экономическую составляющую хийумааских ремесленников.

Из самосознания хийумааских ремесленников выяснилось, что почти все они называли себя хийумаасцами. В случае приезжих на остров ремесленников принадлежность к хийумаасцам считается вожденной. Из результатов исследования выяснилось, что больше всего мотивирует заниматься рукоделием удовольствие от самой такой деятельности и лишь за этим следует практическая надобность.

Для большинства исконных жителей старшего возраста идеи, связанные с рукоделием, материалы и мотивация являются неотделимыми частями будничной жизни. Вдохновение для рукоделия исходит из своего культурного фона, в качестве материалов зачастую используются найденные в море предметы. Для заезжих ремесленников свойствен более высокий уровень образования, а также владение практическими навыками. Заезжие больше местных получали свои знания и умения по рукоделию из книг, интернета, школ и курсов, а также в качестве способов обретения идей и знаний подчёркивали жизнь на природе. В работах по рукоделию приезжих встречается свойственная островитянам символика: рыба, овца, маяк, ветряк, мифологические обитатели морей (например, русалки).

Абстрактная двухсмысленность встречается лишь в рукодельных работах исконных островитян. Встречающийся в изделиях хийумааский юмор является примером того, как хийумаасцы пользуются массовой культурой. Хийумаасцы используют из этого лишь внешнюю форму, добавляя к этому свои поверия, традиции, а также культурный фон. Такая приверженность традициям показывает наличие в общинах определённых ценностных ориентиров.

Результаты показали, что островная жизнь содействует продвижению идей и знаний от человека к человеку и в нынешний век инфотехнологий. Наличие социально-экономической сети хийумааских ремесленников указывает на связанность островной общины Хийумаа. Занимающаяся рукоделием островная община спаянная, держащаяся вместе и толерантная, жители острова витальны, гибки и находчивы, и островная среда способствует самостоятельности. Открытость новому является культурной традицией островной общины.